

SZABÓ PÁL

Megjegyzések a középkori nomád harcmódor ókori előzményeihez

Amikor Bonaparte Napóleon, oroszországi hadjárata során 1812. szeptember 17-én, a Kreml bástyáin sétálva, meglátta a felgyújtott Moszkva szörnyű látványát, így szólt: „*Micsoda rendkívüli elszántság és konokság van ezekben az emberekben! Hiszen ezek valóságos szkíták!*”¹ Napóleonnak, az autumi kollégiumban, a brienne-i katonai és a párizsi hadapródiskolában az ókori görög és római hadtörténeti, katonai tanulmányai után, most az oroszok által alkalmazott hadi taktika eszébe juttatta az ókori szkíták által alkalmazott harcmódort, amellyel sikeresen vették fel a küzdelmet a túlerőben lévő perzsa hadsereg ellen.

A *Hadtörténelmi Közlemények* 2007-ben, tematikus számban foglalkozott a középkori steppei nomád harcmódorral, kialakulásával és annak a magyar hadművészetben való továbbélésével.² Az elsősorban középkori csatákat vizsgáló tanulmányokban nem találunk említést a nomád harcmódor ókori megjelenéséről, vonatkozásairól. Talán mindez annak tulajdonítható, hogy a történész szerzők többsége középkorász. Pedig ez a fajta nomád harcmódor az ókorban is létezett. *Kristó Gyula* is nagyívű szintézisében³ már többször utalt⁴ arra, hogy a szkíták nomádállama beilleszthető lenne a középkori nomádállamok előzményei közé.

Mindezekre tekintettel, e jelen tanulmány, a középkortörténet időkeretein vizsgálva, a szkíták ellen indított hadjáratot –és annak későbbi hadászati párhuzamait–szándékozik röviden bemutatni, amelyben a későbbi, középkori „klasszikus” nomád

haditaktika egyes jellegzetes elemeit *in statu nascendi* tanulmányozhatjuk. Valamint hasonló alkalmazásai a korai középkori magyar hadtörténetben is kimutathatók.

A nomadizmus ókori megjelenési formáit, jellegzetességeit taglalva Komoróczy Géza alapvetően, A. M. Kazanov, az ismert szkítológus tipológiáját követve, öt ókori nomád gazdálkodási típust különít el földrajzi régiók és a domináló állattartás alapján.⁵

A szkíták ókori eurázsiai nomadizmusára alapvetően nagyállattartó és lovasműveltség. Az eurázsiai steppevidéken született meg, megfelelő időjárás, növényföldrajzi feltételekkel a mérsékelt égövben. Az eurázsiai típus földrajzi kiterjedése, Vásáry István földrajzi tipológiáját⁶ alapul véve, *Belső-Ázsia* területét jelenti. Mint kulturális–civilizációs egység, határai megegyeznek a középkori Belső-Ázsiáéval. A nyugati határa viszont hosszan átnyúlik, még az ókori geográfusok által is pontosan elhatárolt Európa földjére, egészen a Kárpát–medencébe, amely bár földrajzilag nem, de történetileg, Belső-Ázsia része. Mint a világ legnagyobb földrajzi tájegysége természetesen magában foglalja továbbá a Fekete-tenger steppevidékét, az ókori szkíták egy részének szállásterületét. A nagyállattartó, lovas nomadizmus első képviselői Nyugat-Belső-Ázsiában a szkíták törzsei voltak a Kr. e. VIII. századtól a Kr. e. III. századig, a szarmata betörésig. E lovasnomád kultúra „virágkora” az ókortól, a kimmer–szkíta–szarmata kortól a középkori mongol birodalomig átívelt, mind földrajzilag, mind időben.⁷

Belátható, hogy e steppei térségben a hagyományos Európa-szemléletű, lináris kronológiai felosztás (ókor–középkor–újkor) nem igazán meghatározó, a korszakhatárok inkább egy-egy nagy népmozgásokkal jellemezhetők. Ez a tény is világosan megmutatja az ókori és középkori nomadizmus és nomád harcmódor kontinuitását. A középkori magyar történelem kutatói számára sem lehet érdektelen e térség tágabb időkeretű, ókori gazdasági–etnikai–történelmi szempontú összetett vizsgálata, amennyiben a nomadizmus kialakulását és jellegzetességét kutatja. Nem is szólva e helyen az *analógia* alkalmazásának lehetőségeiről, a térség későbbi népeinek életmódjával kapcsolatban. Legutóbb, *Zimonyi István* munkájában⁸ a honfoglalás előtti magyarságra vonatkoztatva, megemlítette a fekete-tengeri térségben a magyarság nomád és földművelő „vegyes gazdálkodását”. A közvetlen analógia alkalmazásának ilyen problémájára utalt *Makk Ferenc* is recenzójában.⁹

A szkíták nagy hatással voltak saját koruk hadművészetére. A Kr. e. VII. században egyes törzseik, átkelven a Kaukáz-

uson, bekapcsolódtak az akkori urartui–asszír háborúkba. Az asszír király, Aššur-ah-iddina szövetséget kötött velük, és a szkíta lovashadsereg tehermentesítette a szinte minden égtáj felé hadat viselő Aszszíriát. A szkíták még délre, Egyiptom felé is indítottak sarcoló hadjáratot. Sikerük titka abban rejlett, hogy míg Elő-Ázsia nagyhatalmainál, Egyiptomban és az Újasszír Birodalomban is a gyalogság képviselte a fő erőt, valamint a harci szerék alkalmazása játszotta a döntő szerepet, addig náluk

hasonló szerepet a lovasság töltötte be.¹⁰ Hirtelen támadtak és hirtelen vonultak vissza, maguk után csalva az ellenséget, hogy azután váratlanul újra támadásba lendüljenek. Nyílik felhőt zúdították az ellenségre, szétrombolva azok harcrendjét. A híres „szkíta lövés” technikája, amikor a lovas hátra fordulva a nyeregből röpítette nyílvesszőit, ezentúl évszázadokon át az ókori és a középkori nomád harcmódor fontos részévé vált. A szkíta harcmódor legalább annyi cselvetést tartalmazott, mint amennyi katonai erőt: Előreküldött osztagok tevékenységét, éjjeli támadások indítását, színlelt megfutamodást és ellentámadást.¹¹

A szkíták ilyen nagyfokú katonai hatékonyságukat, később a Kr. e. VI. században a kor nagyhatalmával, a Perzsa Birodalommal szemben bizonyították. A perzsa nagykirály, I. Dareiosz (Kr. e. 522–486) miután pacifikálta a hatalomváltás miatt, lázongó birodalmát, nagyszabású hadjáratot vezetett a szkíták ellen. Több, különböző szkíta törzsek elleni perzsa katonai akcióról van forrásunk, de a témánk szerinti „nagy hadjárat” időpontját a szakirodalom általában Kr. e.

514/513-ra helyezi.¹² E hadjárat fontosságát mutatta, hogy maga a nagykirály vezette.

A halikarnasszoszi Hérodotosz (Kr. e. 480 k.–425 k.) utóbb kilenc könyvre osztott és utólag Görög–perzsa háború néven¹³ elnevezett, nagy történeti munkájának IV. könyvében, az ún. szkíta logos-ban foglalkozik Szkítiával és I. Dareiosz szkíták elleni hadjáratával.

Amennyiben a hadjáratra vonatkozó legrészletesebb forrásunk, Hérodotosz leírását követjük, a kor valóban jelentős katonai hadművelete volt, hiszen a Szúzából elindult hadsereg a kisázsiai iónok által megépített pontonhídon átkelt a thrák Boszporoszon, majd Kelet–Thrákiában hódításba fogott és harcba bocsátkozott a getákkal. A meghódított területekből szatrápiát szervezett, amely „Skudra” néven megjelent az Akhaimenida perzsa királyi feliratokon. Az Isztroszhoz érve Dareiosz ismét hidat építtetett, a hadszíntér igazán ekkor tevődött át szkíta területekre. Szkítia Hérodotosz szerint kiterjedt vidék a Pontosz Euxeinosz, a mai Fekete-tenger északi partvidékén nyugatról az Isztrosz torkolatától (Duna) keleten a Tanaisz (Don) folyóig.

A szkíták felmérték, hogy nyílt ütközetben ekkora haderővel szemben győzni lehetetlen, alapvetően védekező stratégiát követtek. A nomád haditaktika pedig Hérodotosz szerint az volt, hogy nyílt ütközetbe ekkora hadsereg ellen nem bocsátkoznak, hanem kelet felé maguk után csalják, a Tanaiszhoz a perzsa főerőket, azon szomszédos népek földjein át, amelyek megtagadták a szkítáknak való segítségnyújtást. Vagyis tulajdonképpen a „felperzselt föld” védelmi taktikáját alkalmazták, amelyet Hérodotosz elég pontosan ismertet.

A szkíták úgy döntöttek, hogy *„semmiképpen sem szállnak szembe nyílt csatában az elenséggel, hanem kitérnek előle, elbajtják a jószágot, ütközben betömnek minden kutat és forrást, elpusztítanak minden legelőt... A lakószekereket, asszonyostul-gyerekestül, valamint a nyájukat*

útnak indították...Csak annyi jószágot tartottak vissza, amennyi a maguk ellátására kellett.” (Hér. IV. 120–121. ford.: Muraközy Gyula). A másik alapvető taktikai lépésük, a seregük két részre osztása és önálló feladattal való megbízása volt. Az alkalmazott terv alapja a lovasságuk és annak gyorsasága. Az egyik seregrész feladatává tették, hogy amennyiben Dareiosz serege kelet felé halad, színleg hátráljon meg előttük, és folyamatosan csalják maguk után egészen a Tanaiszig. A másik hadseregnek pedig egynapi járóföldre mindig a perzsák előtt kell vonulnia.

A hadjárat kezdetén Dareiosz kelet felé vonult, átkelt a Tanaiszon, majd észak felé fordult, a „steppei folyósóból” kiért a szomszédos budinoszok erdős vidékén túl egy sivatagos pusztaságra. Itt az Oarosznak nevezett folyónál földsáncokat épített. A földsánc építése két évszázad elteltével Nagy Sándor és utódai védelmi politikájához is hozzátartozott, amennyiben a nomádok távoltartására a határaikat várakkal és erődítményrendszerekkel erősítették meg, amelyek később, egyes területeken, összefüggő limesszé alakultak át a kora középkorra.¹⁴

Hérodotosz leírása szerint ezután Dareiosz nyugatra visszafordult, mivel a szkítákkal továbbra sem tudott nyílt ütközetben, közvetlen harcba bocsátkozni, hiába szólította fel őket. A másik, Idanthürszosz szkíta király által vezetett seregrész, megtartva előttük az egy napi járóföld távolságot, végigcsalta azokon a szomszédos területeken, amelyek urai nem adtak a szkítáknak segítséget. A nyilvánvaló céljuk az volt, hogy a perzsa haderőt minél tovább szkíta területen tartsák, éheztessek.

Majd megváltozott a harcászatauk. A perzsa haderőt és táborát állandó kisebb rajtaütésekkel nyugtalanították. Egyedüli akadály, Hérodotosz szerint, a perzsa teherhordó szamarak ordítása, amelynek hallatára a szkíta lovak megbokrosodtak. A szkíták a perzsa lovassággal is gyakran harcba bocsátkoztak, megfutamtították őket egészen a táborukig.

Utána hirtelen mindig visszafordultak, mert a perzsa gyalogság erős volt és íjászok védtek őket. Sokszor éjszakai rajtaütésekkel is zavarták a perzsa haderőt (Hér. IV. 128). Dareiosz serege az éhség és a kimerültség határán volt, kénytelen volt éjjel kitörni visszafelé az Isztrosz-híd felé és azon átkelni. Bár a hidat őrző iónokkal a szkíták tárgyalásokat kezdtek a híd elbontásáról, azok végül nagykirálynak engedelmeskedtek, így Dareiosz visszavezethette megmaradt seregét.

Habár a hadjárat útvonala nem rekonstruálható a Hérodotoszi leírás az ókori nomád hadviselés számos későbbi elemeinek leírását is megőrizte. Ezek nemcsak a későbbi középkori történetírók munkáiban nemesedtek „klasszikus toposzokká” a későbbi korok nomád népeivel kapcsolatban, hanem a gyakorlati harcászatban is újra és újra alkalmazva visszatértek.

Az ókori nomád harcmódról szóló legkorábbi kínai tudósításaink a Kr. e. 318. körüli időszakra vonatkoznak,¹⁵ a szkíták elleni perzsa hadjárat után majdnem 200 évvel. Kelet-Belső-Ázsia ezen írásos forrásaiban a legkorábban említett nomádok, az ázsiai hunok, a *hiungnuk* voltak. Ha az írásba foglalás időpontját vizsgáljuk, az is megállapítható, hogy a Kr. e. II.–I. századi császári udvari történetíró, *Sima Quian*¹⁶ beszámolóját Kr. e. 100 körül, míg Hérodotosz munkáját korábban, kb. Kr. e. 460–455. körül állította össze.

A *Sima Quian* leírásában meglévő tipikus steppei taktikai elemeket általában *későbbi*, bizánci–középgörög hadművészeti munkákkal szokták párhuzamba állítani,¹⁷ holott a vizsgálódást *új irányba* ki lehet bővíteni az ókori, írott források steppei harcmódról szóló szöveghelyeinek figyelembevételével is. Így ezek Hérodotosz leírásában éppúgy megtalálhatók. Ráadásul Nyugat-Belső-Ázsiában az első írott források a kimmereket és a szkítákat sokkal korábban említik, mint Kelet-Belső-Ázsia nomádjait, a

hiungnukat.¹⁸ A kínai és a görög kútffő, egymástól nagy időbeli és térbeli távolságuk ellenére, számunkra kölcsönösen is megerősítik egymás forrásértékét, hitelességét. Gyakorlatilag ugyanarra az ókori nomád harcmódról vonatkoznak. „*Távoli harchoz az íjat és a nyilat, míg a közelharcba a rövid dárdát és a kardot használják. Ha a harcban sikereik vannak, előrenyomulnak, de ha nem, visszahúzódnak. Nem tartják szegénynek a megfutamodást. Ha úgy vélik, fölényben vannak, igyekeznek azt kihasználni és nem törődnek azzal, hogy viselkedésük illetlen vagy igazságtalan.*”¹⁹ A kínaiak számára hihetetlenül gyors közlekedés, a hirtelen rajtaütések, a gyors „menekülés” mind–mind megtalálhatók a szkítákra vonatkozó korábbi görög leírásban.²⁰

A bizánci hadművészeti munka, *VI. (Bölcs) Leó* császár *Taktika* című értekezésében a „szkíta” kifejezés bár, már elvesztette eredeti etnikai tartalomhoz kötődő jelentését, de harcmódról leírásában jelzőként megmaradt. A színlelt megfutamodás és leshelyen történő rajtaütés ismertetésekor így ír. „*Ez többnyire az északibb és skytha népeknél szokott előfordulni, mint például a türköknél és a hozzájuk hasonlóknál.*” (ford.: *Moravcsik Gyula*) A szkíták egykori, perzsák ellen alkalmazott haditaktikája is visszaköszön. „*Ügyesen kilesik a kedvező alkalmakat, és ellenségeiket nem annyira karjukkal és haderejükkel igyekeznek leverni, mint inkább csel, rajtaütés és a szükségben való megszorítás útján.*” (ford.: *Moravcsik Gyula*)²¹

A magyarság honfoglalását követően, a középkori magyar hadtörténetben is találunk erre analógiát. A *Hadtörténelmi Közlemények*-ben legutóbb *Szabados György* részletes tanulmányában tekintette át a steppei eredetű magyar harci műveltség nyomait és alkalmazását a XIII. század végéig.²² Összegzésében az írott forrásokban fellelhető steppei eredetű könnyűlovassági íjász haditaktika mérlegét vonja meg.²³ A legtöbb alkalommal a „klasszikusnak” mondható színlelt megfutamodást és váratlan rajtaütést, cselvetést említi, pedig

ugyanígy megtalálhatók, ha lényegesen kevesebb alkalommal is, az I. Dareiosz ellen sikerrel alkalmazott „felperzselt föld” haditaktikájának elemei. Az írott források alapján két hasonló, XI. századi hadviselési alkalmat emelek ki. Mindkettő a magyar–német háborúhoz kapcsolódik. Mindkettő a nagy katonai túlerővel szembeni steppei haditaktika magyar ismeretét és alkalmazását mutatja.

A 907. évi pozsonyi csata után először, 1030 nyarán II. Konrád német–római császár birodalmi sereggel indult Magyar Királyság ellen. A kortárs német kútfő, *Wipo* udvari történetíró és költő leírásából elég szűkszavúan értesülünk az eseményekről.²⁴ „A császár a folyóktól és erdőktől olyannyira védett országba nem tudott behatolni, viszont a rajta esett sérelmet a királyság határainál számos fosztogatással és tűzokozással eléggé megbosszulva tért haza.” (ford.: Thoroczkay Gábor) *Reichenauer Hermann* világrónikája sem mond többet, továbbra is (csak) a császár pusztításairól olvashatunk:²⁵ „Konrád császár... Pannóniára támadt, és amennyire a folyók és mocsarak engedték, egészen a Rábáig pusztította azt.” (ford.: Kristó Gyula) Az *Altaichi Évkönyvek* bejegyzése sem pontosít bennünket a tűzokozás és kifosztott területek mibenléte felől, csupán objektív végeredményt mondva állapítja meg a császár teljes kudarcát. „Visszatért pedig Magyarországról katonaság nélkül és minden eredmény nélkül azért, mert a sereget az éhínség gyötörte.” (ford.: Makk Ferenc) Ez a tárgyilagos elhallgatás azonnal szembeötlő számunkra, hiszen alig hihető, hogy egy ilyen császári birodalmi sereg, alapos ellátás megszervezése nélkül érkezett volna hadakozni Magyarországra. Egyedüli magyar forrásként említhető *Szent István Naggyobbik Legendája*²⁶ (14. caput), amely az előkészületekről, magyar királyi (hadi)tanácsról is említést tesz. „(Konrád) egész Németország egyesített haderejével Pannónia határait fenyegette ellenséges szándékkal. A király tanácsot tartott ellene a püspökökkel és

főemberekkel, majd az ország védelmére az egész Magyarországot fegyverbe szólította.” (ford.: Kisdi Klára) Majd miután az országot Máriának ajánlotta, útnak indult „az ellenség felé.”

Ilyen szűkszavú és többségében ellenérdekű, idegen híradásokból a „felperzselt föld” az egyedüli feltételezhető nomád haditaktika a német birodalmi sereg túlerejével szemben. Legújabbban a hadjárat (határ)védelmi szempontú elemzését *Szabados György* végezte el.²⁷ 2007-es tanulmányában ő is követi a korábbi, elsősorban a két világháború közötti magyar hadtörténészek véleményét. A császár hadjárata ellen a felperzselt föld védelmi taktikája a megszállt magyar területről nyerhető utánpótlást lehetetlenítette el.²⁸ *Doberdói Breit József* hatalmas hadtörténeti munkájában,²⁹ bár az (ókori) forrása megjelölésével adós marad, valóban a felperzselt föld taktikáját véli felfedezni: István király „a régi szittyá hadviselési mód szerint az egész vidékről, amelyen a német sereg átvonult, a lakosságot kiköltöztetvén, azt tőle telhetőleg elpusztította.”³⁰ Ebben a megfogalmazásban a nálánál korábbi hadtörténész, *Rónai Horváth Jenő* hasonló véleményét láthatjuk viszont.³¹ Hasonlóan vélekedett monográfiájában később Kristó Gyula is, bár e taktika szkíta előképét már nem említi.³²

E haditaktika alkalmazásának eredményességével azonban nem áll arányban a „népszerűsége,” amely megoszthatta már a korabeli „közvéleményt” is. A *Szent István Naggyobbik Legendája* korábban idézett részében a német sereggel inkább passzív király alakját ábrázolja, aki –tartva a tétlenség előre kiszámítható vádjától – a harcok kimenetelét Szűz Mária ítéletére bízta. „Ha úgy tetszik neked, világ úrnője, hogy örökséged az ellenség prédája legyen, kérlek ne az én restségemet okolják érte, hanem tulajdonítsák a te akaratom rendelkezésének!” (Ford. Kisdi Klára)

A következő példánk esetében a nomád haditaktika és a hadjárat menete az írott német és magyar forrásokból egyértelmű-

en megállapítható és több fényt deríthet az 1030-as hadjáratban alkalmazott magyar haditaktika helyes rekonstruálásához is. 1051-ben, III. Henrik császár immár negyedik hadjáratát indította Magyarországgal szemben.³³ Ezúttal gondosan megszervezte a hatalmas hadsereg élelmiszer utánpótlását is. A *XIV. századi krónikakompozíció* szerint a Dunán élelmiszerrel megrakott hajókat küldött Gebhardt regensburgi püspök vezetésével.³⁴ *Reichenau Hermann* leírja a több részre osztott seregrészeket is. A Duna bal partján Welf és a cseh Bretislav cseh fejedelem serege pusztított. A császár maga, a fősereggel délre volt kénytelen kerülni és a karantán határvidéken tört be magyar földre. A magyar sereggel, a nyugat–európai hadművészetben szokásos módon, nyílt csatába nem tudott bocsátkozni, mivel „*a magyar sereg rabló zsiványok módjára hol erre, hol arra menekült el előle, és sehol sem merészelt azonos feltételek mellett harcra bocsátkozni.*”³⁵ (ford.: Makk Ferenc). Az *Altaichi Évkönyvek* szerint a császár „*hajók és szekerek nélkül, csupán lóháton utazva*” tört be. Valószínűleg rövid háborúra számított, így megkockáztatta, hogy kevesebb ételmezt visz magával.

A birodalmi sereg betörésekor I. András király és Béla herceg alkalmazta az ősi taktikát, „*a szükségekben való megszorítást*”, amelyet egyedül a magyar kútfő, a *XIV. századi krónikakompozíció* ismert pontosan: „*az összes gabonakazlat és szénaboglyát tűzzel felégette, és a lakosokat minden állatukkal együtt messze elvezette azokról a részekről, amelyeken a császár átvonulni szándékozott. Amikor pedig a császár benyomult Magyarországra, s a felperzselt vidékekre ért, sem katonáinak nem talált ételmezt, sem lovainak.*”³⁶ (ford.: Dér Terézia–Galántai Erzsébet). *Reichenau Hermann* tovább részletezi a körülményeket. A magyarok pedig „*arra készültek, hogy a nélkülözéstől és éhségtől szenvedő sereg elől elzárják a visszavonulás útját.*” A magyarok „*szemközt a folyók megerősített partjain és a mocsarak gáz-*

lómál helyezték el csapataikat.” Megakadályozva ezzel a Dunáról érkező élelmiszer utánpótlást. A magyar krónikakompozíció szerint így a császár „*azt sem tudta, hogy hol vannak a hajói, így azoktól sem kaphatott semmiféle támogatást.*” (ford.: Makk Ferenc) Miután a magyarok sikeresen megakadályozták a két seregrész közötti összeköttetést a birodalmi sereg reménytelen helyzetbe került, amelyet még az esős időjárás okozta terepnehézségek is tovább nehezítettek.

Az események további ismertetésétől eltekintve, az elmondottakból is nyilvánvalóan látható a steppei párhuzam a szkíta hadjáratnál. A túlerőben lévő sereggel szemben a nyugat–európai hadászati szokás szerinti nyílt csata kerülése, az ellenség beljebb csalása a lakatlanná tett és elpusztított területekre, az élelem és a takarmány elpusztítása, a sereg vonulását követve folyamatos és gyors rajtaiütések, a folyók, hidak, gázlók stratégiai védelme. Mindezeket a magyar stratégiák nyilvánvalóan nem Hérodotosz művéből ismerték, hanem a steppei harcmodor évszázadokon átívelő, népek feletti áthagyományozódásából. Arról nem is szólva, hogy a magyar történetírási hagyományban is évszázadokon át tartotta magát a „szittyákkal”, vagyis a szkítákkal való közös steppei rokonság tudata.

A felperzselt föld taktikájának alkalmazása a korai magyar hadtörténetben is kevesebb alkalommal mutatható ki, mint a színlelt megfutamodásé vagy a cselvetésé. Bár mindenképpen előnye az, hogy többszörös túlerővel szemben is a legkisebb ráfordítással alkalmazható, de hátrányának tekinthető, hogy csak hosszútávon folytatható eredményesen, és alkalmazása a hazai területek részleges–időleges elpusztításával jár, kevésbé előrelátható eredményekkel, ráadásul az elszenvedők részéről sem egyértelműen pozitív a megítélése.

A német hadjárat eredménye mindkét nézőpontból megoszló. Bár mind a két fél magának követelte a dicsőséget, a magyar

győzelem egyértelmű. Arról, hogy a siker pontosan miben állt, a magyar forrás is hallgat. A német vereség sem volt akkora, hogy megakadályozta volna a következő évben megindított újabb császári hadjáratot.³⁷ A korabeli német kútfők,³⁸ sem tudták egyértelműen értelmezni e haditaktikát. A német császárnak tulajdonítják a vonulási területek pusztítását, kiemelve az uralkodó harciasságát. Viszont mindkét német forrás bosszúsán említi e nomád hadművészet szkitáknál alkalmazott további elemeit: a nyílt csata elkerülését, az éjszakai rajtaütéseket. Az *Altaichi Évkönyvekben* is ugyanúgy szerepel, ami Reichenauai Hermannál. „*Rögvest, mihelyt bármely helyre jutott, mindent – az egyházak kivételével – tűzzel vassal pusztított el. Minthogy azonban az ellenség (ti.: a magyarok) nyílt nappal nem merészelt vele szembe támadni, a sereg pedig a hosszú idő miatt éhségtől szenvedett, hazavonult.*”³⁹ (ford.: Makk Ferenc). Ugyanezt a motívumot együtt említi a magyar kútfő: „*A császár tehát csalódván azon reményében, hogy a hajókról segítséget várhat, az éhhalál közelébe jutott, és ugyanúgy egész seregét a lovakkal és mállás állatokkal együtt nyomorúságos éhínség fenyegette. Ráadásul a magyarok és a besenyők minden éjjel szüntelenül nyugtalanították, mérgezett nyilakkal öldösvén őket*”⁴⁰ (ford.: Dér Terézia–Galántai Erzsébet).

A források elfogultságát, a tények kívánatos „áthangolását” és a nomád taktikával szembeni német értetlenséget nemcsak a német krónikákban tanulmányozhatjuk, hanem szemléletesen kimutatható egy, a hadjáratban részt vevő püspök, *Benno* életrajzában is: „*Az ellenség ily nagy és vitéz sokasággal megütközvén nem mervén, kétségbeesve megfutamodott, s a német hadsereg nagy lelkesedése és diadala (sic!) által lesújtva, az egész terület élelmiszereit részint vermekbe rejtette, részint tűzbe dobta vagy folyókba szórta, részint pedig futás közben magával hurcolta. Ennek folytán az egész seregben rendkívüli és legrettenetesebb éhszükség tört ki.*”⁴¹

Hadak útján

Akárhogy is értékelték a német források az alkalmazott haditaktikát, végeredmény ugyanaz volt: „*Az éhező németek hadjárata az ország belsejében feneklett meg*”⁴², hasonlóan I. Dareiosz és a perzsa sereg szkiták elleni hadjáratához 1500 évvel korábban. 761 évvel később Napóleon, oroszországi hadjáratában, hasonló nehézséggel került szembe, amely számára már felidézte a szkiták egykoron alkalmazott steppei taktikáját.

JEGYZETEK

¹ Idézi: TARLE: *Napóleon*. Budapest, 1961. 277.

² *Hadtörténelmi Közlemények* 2007. 2. sz.

³ KRISTÓ GYULA: *A magyar állam megszületése*. Szeged, 1995.

⁴ „*Ha nem számítjuk a szkitákat... az első nomád birodalmat Belső-Ázsiában a hiungnuk alapították,*” (uo. 81. o.) Továbbá: „*a kelet-európai steppén, ahol – a szkitákat nem számítva – a hunok hozták létre az első nomád birodalmat*” (uo. 82. o.) etc.

⁵ KOMORÓCZY GÉZA: Város a nomádok szemével, nomád a városiak szemével az ókori Mezopotámiában. In *Nomád társadalmak és államlakulatok*. Szerk.: Tókei Ferenc. Budapest, 1983. (továbbiakban: Tókei 1983) 89.

⁶ VÁSÁRY ISTVÁN: *A régi Belső-Ázsia története*. Budapest, 2003. (továbbiakban: Vásáry 2003) 16.

⁷ ECESEDY ILDIKÓ: Az eurázsiai lovasnomádok világa mint a földműves közösségek „történelmi környezete”. In Tókei 1983. 21.

⁸ ZIMONYI ISTVÁN: *Muszlim források a bonfoglalás előtti magyarokról*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 22. Budapest 2005. 140.

⁹ MAKK FERENC: „Sátorlakó nép”. Monográfia az etelközi magyarokról. In *Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica*. Tomus CXXV. Szeged, 2007. 21–41.

¹⁰ RAZIN: *A hadművészet története I*. Budapest, 1959. (továbbiakban Razin 1959) 99.

¹¹ Razin 1959, 140.

¹² HARMATTA, J.: Darius' Scythian expedition against the Saka tigrhauuda. In *Acta Antiqua* 24 (1976), 17. A dareiosz-i hadjáratot megem-

líti még *Knidoszi Ktésziász* munkájának töredéke, *Polüainosz* *Strategika* című hadtudományi munkája, valamint a *Tabula Capitolina* felirata (*Inscriptiones Graecae XIV.*).

¹³ Kiadott fordítása: HÉRODOTOSZ: *A görög–perzsa háború*. Ford. Muraközi Gyula. Budapest, 2004. (továbbiakban: Hér. IV.) Kritikai görög nyelvű kiadása: *Herodoti Historiae*. Vol. I. Edit: Haiim B. Rosen. Leipzig, 1987.

¹⁴ HARMATTA JÁNOS: Közép–Ázsia ókori történetéhez. *Antik Tanulmányok XLVII* (2003) 66. Továbbá: HARMATTA JÁNOS: A Nagy Sándor–fal és a Limes Sasanicus. *Antik Tanulmányok 39* (1995) 91–98.

¹⁵ Vásáry 2003, 36. o.

¹⁶ Sima Quian (Kr. e. 145–90 k.) Történelmi feljegyzések című munkájának (Shi Ji) 110. fejezete „A hunok legkorábbi története” Lásd: JACQUES GERNET: *A kínai civilizáció története*. Budapest, 2001. 138.

¹⁷ SZABADOS GYÖRGY: A régi magyar taktika Árpád-kori írott kútfőkben. *Hadtörténelmi Közlemények 2007. 2. sz.* (Továbbiakban: Szabados 2007) 476.

¹⁸ Az asszír és a görög források már a Kr. e. VII. századtól rendelkezésünkre állnak a kimmerekről és a szkítákról, míg a hiungnukról csak a Kr. e. IV. századtól szólnak a kínai történelmi leírások.

¹⁹ SIMA QUIAN: *A hunok legkorábbi története*. Fordította: Du Yaxiong és Horváth Izabella. Peking, 1997. Megjelent: Budapest, 2002. 17–18.

²⁰ Vásáry 2003, 36–37.

²¹ In *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1988. 19. Továbbá: *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995. 105.

²² SZABADOS GYÖRGY: A régi magyar taktika Árpád-kori írott kútfőkben. A steppei eredetű harci műveltség nyomai és megjelenítése a XIII. század végéig. *Hadtörténelmi Közlemények 2007. 2. szám 475–498.*

²³ Hasonlóan a lovasság nyílt csatában való alkalmazását vizsgálta B. SZABÓ JÁNOS: Gondolatok a XI–XIV. századi magyar hadviselésről című tanulmányában. *Hadtörténelmi Közlemények 2001, 75–98.*), később vizsgálódása kiterjedt a steppei népek lovasságának hadicsel nélküli nyílt csatáira, csatarendjeire is. B. SZABÓ JÁNOS: Az Árpád-kor csatái a steppei népek hadviselésének tükrében. *Hadtörténelmi Közlemények 2007, 501–526.*

²⁴ In *Az államalapítás korának írott forrásai*.

Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1999. (továbbiakban: ÁKÍF) 181.

²⁵ In ÁKÍF. 221.

²⁶ In ÁKÍF. 293.

²⁷ SZABADOS GYÖRGY: A magyar honvédelem a német háborúk idején 1030–1052. In *Gyepűk, várak, erődítmények és egyéb honvédelmi létesítmények a Kárpát-medencében (895–1920.)* Szerk. Frisnyák Sándor–Csihák György. Nyíregyháza–Zürich, 2004.

²⁸ Szabados 2007, 479.

²⁹ DOBERDÓI BREIT JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. III. rész. A királyság megalapítása. Harcok az ország függetlenségéért (972–1074). Budapest, 1929.

³⁰ Uo.: 22.

³¹ „István fegyverbe szólította a magyar nemzetet, de nem ment Konrád elé, hanem a régi szittyia hadviselési mód szerint a vidéket, melyen a német sereg átvonult, kiköltöztetvén és elpusztítatván, az ellenséget már errel visszaűzte.” RÓNAI HORVÁTH JENŐ: *Magyar hadi krónika*. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. I. 1895. 33.

³² KRISTÓ GYULA: *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest, 1986. 58.

³³ Doberdói Breit József id. mű: 71. old. Továbbá: Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*. 1986, 60–61.; Szabados 2007, 481–482.

³⁴ XIV. századi krónikakompozíció 90. caput. In *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szeged 2006. (Továbbiakban: Írott források 2006) 366–368.

³⁵ REICHENAU HERMANN: Krónika a világ hat korszakáról. 1051. év. In *Írott források 2006, 12. o.*

³⁶ A XIV. századi krónikakompozíció 90. caput. In *Írott források 2006, 367. o.*

³⁷ BAKAY KORNÉL: *A magyar államalapítás*. Budapest, 1978. 226.

³⁸ REICHENAU HERMANN: Krónika a világ hat korszakáról. Altaichi Évkönyvek. In.: *Írott források 2006, 12–13., 72–73.*

³⁷ Altaichi Évkönyv. 1051. év. In *Írott források 2006, 73.*

⁴⁰ XIV. századi krónikakompozíció 90. caput. In *Írott források 2006, 367–368.*

⁴¹ *Vita Bennonis II. Episcopi Osnabrugensis*. 63. Idézi: Doberdói Breit József. Id. mű: 73.

⁴² Idézet: Szabados 2007, 482.